

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.4(13).2023.98-105

Д. О. Дружинін,
аспірант кафедри кримінального
права та процесу,
Державний податковий університет
ORCID ID 0009-0001-8966-3016

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ

У цій публікації йдеться про результат впливу війни на злочинність, аналізується статистика вчинення господарських злочинів. Вказується, що статистична тенденція до зниження розпочалась ще задовго до початку війни, тобто в попередні періоди. Зазначено, що не лише про воєнні, а й політичні, економічні, соціальні, демографічні, соціально-психологічні, кримінально-ситуаційні фактори, фактори фонових явищ злочинності та інші криміногенні фактори, що позитивно чи негативно вплинули на стан злочинності у сфері господарської діяльності, сфері економіки й управління економічними процесами взагалі. У статті звертається увага, що подальше формування ефективної системи щодо запобігання кримінальним правопорушенням в Україні ускладнюється без отримання достовірних статистичних показників і використання отриманих даних стану злочинності щодо узагальнення даних і планування заходів запобігання на майбутнє. Акцентується увага на тому, що важливість такої діяльності пов'язана насамперед із взаємопов'язаними криміногенними факторами. Це призводить до змінення показників злочинності у державі з часів початку повномасштабної війни і дотепер. Це супроводжується як позитивними, так і негативними змінами у правоохоронній системі та нашому суспільстві загалом. Негативні зміни зумовлюють, на жаль, зростання рівня саме латентної злочинності, безкарності винних у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері господарювання та об'єктивну неможливість правоохоронних органів у період війни ефективно виконувати функціональні обов'язки. Чим і користуються злочинці. Також розглядається питання, що різка тенденція до зниження кількості виявлених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності свідчить, що існуючі статистичні дані відносно природно-латентних кримінальних правопорушень не можуть бути об'єктивним засобом визначення реального стану злочинності у сфері господарської діяльності. Відповідно, можуть виникати ідеї про необхідність розробити опосередковані, непрямі методи визначення реального стану вчинення природно-латентних кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Вважається децю зайвим, оскільки, очевидно, що кількість вчинення таких кримінальних правопорушень у досліджуваній сфері є, безумовно, більшою.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, злочинність, запобігання, господарська діяльність, правоохоронні органи, причини, умови злочинності, латентність, економічна безпека, військова агресія.

Постановка проблеми. Проблема злочинності у сфері господарської діяльності має значне практичне значення у запобіганні злочинності загалом. Всебічне вивчення цього правового негативного явища не лише з точки зору кримінального права, а й кримінології, що передбачає дослідження сучасних проблем злочинності у сфері господарської діяльності, породжених війною, та ефективні механізми запобігання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проблем злочинності з позицій різних наук кримінально-правового циклу раніше розглядалося такими вітчизняними й іноземними фахівцями, як: В. Голіна, П. Дагель, І. Даньшин, Г. Дідківська, А. Долгова, О. Джужа, В. Дрьомін, М. Дунас, А. Закалюк, А. Задорожний, В. Кудрявцев; окремі аспекти у зазначеній сфері вивчали Г. Кулик, М. Клинарда, Г. Кайзера, І. Ной, В. Сисоєв, П. Шнайдер та ін. Окремі кримінально-правові аспекти, пов'язані зі злочинами, вчиненими у сфері господарської діяльності, частково досліджено в працях А. Смирнової «Кримінологічні проблеми попередження злочинності у сфері підприємницької діяльності» (2002 р.), О. Кальмана «Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження» (2004 р.), О. Титаренка «Проблеми боротьби з економічними злочинами у вугільній промисловості» (2006 р.), Ю. Левченка «Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України» (2008 р.), В. Ставінського «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у нафтогазовому комплексі» (2012 р.), А. Задорожного «Запобігання злочинам у сфері службової діяльності» (2013 р.), О. Бусол «Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії» (2015 р.).

Зазвичай увага одних дослідників фокусується на окремих аспектах запобігання загалом економічним злочинам, вони концентрують свої зусилля переважно на кримінально-правових питаннях проблеми (визначають складники кожного злочину, які характеризують злочини у сфері господарської діяльності). Інші дослідники акцентують увагу на особі злочинця, на проблемних аспектах кримінологічної характеристики корупційної злочинності та визначенні дієвих механізмів щодо запобігання їй та не можуть повною мірою розкрити специфіку злочинності у сфері господарської діяльності як складного соціально-правового явища. Крім того, наукові пошуки щодо запобігання злочинам у сфері господарської діяльності та окремі їх положення потребують подальшого розроблення з урахуванням положень воєнного стану у державі.

Мета статті. Дослідити проблеми злочинності у сфері господарської діяльності, а також закономірність сучасних механізмів щодо запобігання вчиненню злочинів під час війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Конституцією України зазначено, що потребою суспільства, яка будує правову державу, є забезпечення запобігання злочинності. Одним із основних векторів такої діяльності є усунення причин, умов та інших

чинників, що породжують злочинні прояви, сприяють їх розвитку. Варто зазначити, що запобігання злочинності являє собою комплексну діяльність, яка забезпечується державними органами, громадськістю та засобом щодо залучення міжнародної допомоги. Це є завданням не тільки державних інституцій, але і громадськості. Основні засади щодо запобігання злочинності насамперед ґрунтують на нормативно-правовому підґрунті внутрішньої та зовнішньої політики держави, до якої входить і кримінологічна політика, що визначає теоретичні основи, напрями, цілі, механізми запобіжного впливу на злочинність. Як свідчить практика, на сьогодні особливого значення набувають сучасні ініціативи кримінологічної політики держави, впровадження нових механізмів для запобігання злочинності як загалом, так і у сфері господарювання.

Аналізуючи стан злочинності у сфері господарювання, варто звернути увагу на динаміку офіційної статистики.

Злочинність у сфері господарської діяльності перед російською агресією за 2013–2021 роки знизилась наполовину. Це вказує на певну стабільність у державі, прозорість ведення бізнесу й ефективність діяльності правоохоронної системи. Або є створенням сприятливих умов зниження кількості вчинених кримінальних правопорушень у зазначеній сфері.

Відтак статистика, що відображає стан виявлення господарських злочинів в Україні за останнє десятиріччя, дійсно показує певну стабілізацію. Зокрема, за офіційними даними генеральної прокуратури: за 2013 рік у сфері господарської діяльності виявлено 11 104 кримінальних правопорушень, 2014 р. – 8 418, 2015 р. – 7 631, 2016 р. – 6 940, 2017 р. – 6 297, 2018 р. – 6 334, 2019 р. – 5 947, 2020 р. – 5 342, 2021 р. – 5 469. З них – 5 350 злочинів та 119 кримінальних проступків [1].

Наразі не можна свідчити про результат впливу війни на злочинний світ настільки, що просто відмовитися вчиняти господарські кримінальні правопорушення. На жаль, це не так, оскільки вищезазначена статистична тенденція розпочалась ще задовго до початку війни, тобто в попередні періоди до наведених вище статистичних даних. Взагалі можна мовити не тільки про воєнні, а й політичні, економічні, соціальні, демографічні, соціально-психологічні, кримінально-ситуаційні фактори [2], фактори фонових явищ злочинності та інші криміногенні фактори, що позитивно чи негативно вплинули на стан злочинності у сфері господарської діяльності, сфері економіки та управління економічними процесами взагалі [3, с. 374–376].

Варто зазначити, що подальше формування ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням в Україні мають ускладнення без отримання достовірних статистичних показників і використання отриманих даних стану злочинності щодо узагальнення даних і планування заходів запобігання на майбутнє. Важливість такої діяльності пов'язана насамперед із взаємопов'язаними криміногенними факторами. Передусім в Україні війна. Це призводить до змінення показників злочинності у державі з часів початку повномасштабного вторгнення і до тепер. Це супроводжується як позитивними, так і негативними змінами у правоохоронній системі та нашому суспільстві загалом. Негативні зміни зумовлюють, на жаль, зростання рівня саме латентної злочинності, безкарності винних у вчиненні кримінальних правопорушень у

сфері господарювання та об'єктивну неможливість правоохоронних органів у період війни ефективно виконувати обов'язки щодо запобігання злочинності. Це й використовують злочинці.

Різка тенденція до зниження кількості виявлених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності свідчить, що існуючі статистичні дані щодо природно-латентних кримінальних правопорушень не можуть бути об'єктивним засобом визначення реального стану злочинності у сфері господарської діяльності. Відповідно, можуть виникати ідеї про необхідність розробити опосередковані, непрямі методи визначення реального стану вчинення природно-латентних кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Вважається дещо зайвим, оскільки, очевидно, кількість вчинення таких кримінальних правопорушень у досліджуваній сфері є, безумовно, більшою [3, с. 181–183].

Важливим можна вважати, як підвищити ефективність заходів виявлення, запобігання і протидії вчиненню латентної злочинності. Оскільки визначення самого реального стану вчинення таких кримінальних правопорушень не може вплинути на стан їх виявлення, запобігання і протидії, то очевидним є те, що всі зусилля доцільно направити на визначення й усунення реальних причин, що зумовлюють вчинення цих кримінальних правопорушень, а також визначення й усунення причин, що утворили проблеми виявлення, запобігання і протидії вчиненню латентної злочинності у сфері економіки взагалі і сфері господарської діяльності зокрема [3, с. 150–153].

Варто зазначити, що багато фахівців не бачають різниці між виявленням очевидних кримінальних правопорушень, які здатні самі якимось проявитися, і виявленням неочевидних, латентних, не здатних до самопрояву кримінальних правопорушень [4].

Тож варто розуміти, що на сьогодні є дещо ускладненим отримання якісних показників злочинності у сфері господарської діяльності. Так, процес вчинення очевидних, здатних до самопрояву кримінальних правопорушень є нормальним. Факт вчинення таких кримінальних правопорушень є очевидним, вони самопроявляються в результаті, наприклад, здійснення аудиту господарської діяльності. Виявлення правопорушень відразу реєструють і розпочинають кримінальне провадження.

У зв'язку з масштабними військовими діями та втратою контролю над частиною територій країна щоденно зазнає значних людських і матеріальних втрат, що веде до деградації економіки та соціальної сфери. За результатами аналізу, що проводиться в рамках проекту «Росія заплатить», експерти Київської школи економіки навели загальні втрати економіки держави. Враховуючи як прямі втрати, так і непрямі (зниження ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо), загальні втрати коливаються в межах від \$564 млрд до \$600 млрд [5].

За оперативною оцінкою Держстату України, реальний ВВП у I кварталі 2022 року зменшився, порівняно з попереднім кварталом, на 19,3 % (з урахуванням сезонного фактора), а порівняно з I кварталом 2021 року – на 15,1 % [6]. За попередніми прогнозами втрати внаслідок війни передбачають надто значними. Реальний ВВП на наступні роки може знизитися щонайменше на третину [7].

Цю проблему можна проаналізувати з іншого боку. Наразі постала потреба внесення змін і доповнень, враховуючи воєнний стан, до Комплексної програми запобігання злочинності до 2025 року. Така програма має врахувати ймовірне зростання рівня криміналізації під час війни, можливості держави і суспільства здійснювати дієві заходи запобігання будь-яких правопорушень, прорахунки і недоліки попередніх діяльності щодо її забезпечення і практики реалізації.

Значних втрат зазнає промисловий сектор країни. Так, після початку військового вторгнення росії близько 30 % українських компаній припинили свою діяльність, а 45 % працювали, знизивши потужності. У другому кварталі 2022 року кількість підприємств, які повністю зупинили діяльність, скоротилася майже вдвічі порівняно з початком військових дій (з 32 до 17 %). Втім 60 % підприємств працює нижче довоєнного рівня завантаженості, майже 23 % – більш ніж удвічі. За даними опитування, проведеного Європейською бізнес-асоціацією серед представників малого та середнього бізнесу (далі – МСБ), відмічається скорочення кількості непрацюючих підприємств із 42 до 26 %. 17 % МСБ уже відновило роботу, ще 23 % – готується до відновлення, збільшилась і кількість підприємств, які працюють повним обсягом – з 13 до 20 % (серед великих компаній – 41 %, за даними AmCham) [8].

Також відповідно до Програми релокації підприємств, яку Уряд реалізує із середини березня 2022 року з метою зберегти стійкість економіки України щодо переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до більш безпечних регіонів Заходу України, на початок червня 2022 року понад 600 підприємств, які взяли участь у цій програмі, вже завершили переїзд, 390 з них відновили свою роботу на нових майданчиках у 88 західних регіонах України. Ще 87 підприємств перебувають на різних стадіях транспортування, 151 підприємство оформляє необхідні документи [9].

Отже, як бачимо, вищенаведені показники, що є лише незначною частиною тих переформатувань сектору господарювання і втрат, які зазначає українська економіка внаслідок війни, що зі свого боку негативно позначиться як на соціально-економічній ситуації в країні, так і злочинності у майбутньому у зазначеній сфері. Унаслідок дестабілізації нормальної господарської діяльності частина дорослого населення стали безробітними. І навіть, незважаючи на поступове відновлення діяльності частини підприємств, на жаль, є тенденція збільшення чисельності безробітних і зубожіння населення, що може статися найближчим часом. Усі ці негативні тенденції посилюються масштабним військовим вторгненням росії та можуть у подальшому призвести до погіршення криміногенної ситуації в країні загалом.

Тож постає питання уже сьогодні щодо формування політики у сфері запобігання злочинності, особливо у сфері економіки як головної стратегії внутрішньої політики Української держави, що визначає основні напрями, цілі, способи впливу на злочинність засобом формування кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також розробки і реалізації заходів, спрямованих на попередження кримінальних правопорушень [3, с. 26], зокрема і у сфері господарювання.

Уже на сьогодні в Україні у ЗМІ лунають повідомлення, що розроблено основні підходи до розуміння змісту запобігання злочинності загалом, створені умови для розробки її доктрини та законодавчої концепції реалізації. Теорія кримінально правової політики в Україні отримала достатню розробку, яка дозволила сформуванню її доктрини. Здійснюється розробка її теоретичних основ за окремими напрямками, аналіз ряду приватних проблем. Це відкриває можливості для розробки і прийняття на законодавчому рівні концепції кримінально-правової політики України на середньострокову перспективу [10, с. 19].

Хоча і це викликає серед науковців певний сумнів. На їх думку, треба розробляти такі засади запобігання, які більш ефективно будуть використовуватись під час практичної діяльності спеціалізованих правоохоронних органів України. Варто погодитись із тим, що серед першочергових завдань держави є викриття організованих злочинних груп і припинення їх дій, підвищення ефективності боротьби із законспірованими злочинними співтовариствами, що використовують міжнаціональні конфлікти, пов'язані із «тіньовою» економікою, а також зі злочинними групами за кордоном [11].

Висновки. Як бачимо, вирішення пов'язаних із цим проблемних питань не зводиться виключно до діяльності, що спрямовується на виявлення та знешкодження злочинних проявів і зменшення рівня злочинності будь-якої сфери. Наразі неможливо запобігти лише певного виду злочинності завдяки впливу на різні об'єктивні та суб'єктивні обставини, які у будь-якому випадку провокують злочинну поведінку. Потрібно проводити поступову наполегливу діяльність держави щодо недопущення правопорушень, у разі необхідності обмежуючи права і свободи людини, розробляючи ефективні механізми запобігання злочинності й охорони безпеки держави загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності за 2013–2021 рр. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-kriminalni-pravoporushennya-vchineni-na-pidpriyemstvah-v-ustanovahorganizacijah-za-vidami-ekonomichnoyi-diyalnosti-2>
2. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. Г. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції 2020 рік : монографія / заг. ред. М. Г. Вербенський ; ДНДІ МВС України. Вінниця : Твори, 2021. 144 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: Кримінологія. Т. 18. Право. Харків, 2019.
4. Попович В. М. Проблеми розслідування економічних злочинів : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2016. 350 с.
5. За останніми обрахунками загальна сума прямих збитків інфраструктури становить \$103,9 млрд / Київська школа економіки. URL : <https://cutt.ly/kkxzbye>
6. ВВП України у I кварталі скоротився на 19 % / УкрІнформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL : <https://cutt.ly/pLq8JNt>
7. ВВП цього річ може зменшитись на третину – глава Нацбанку / УкрІнформ / Мультимедійна платформа іномовлення України. URL : <https://cutt.ly/NLq4rjH>

8. НБУ – про поступову активізацію економіки в тилових та звільнених регіонах України / FINBALANCE / Фінанси та економіка. URL : <https://cutt.ly/ICkguFL>
9. Понад 600 підприємств, які взяли участь в програмі релокації, завершили переїзд з областей, де тривають бойові дії / Головне управління Держпраці у Київській області. URL : <https://cutt.ly/wLiPb6F>
10. Кулаковський Р. В. Міністерство юстиції. Сучасні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_5179
11. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю та кримінально-правова політика у системі суспільних наук. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. № 31. С. 3–27. URL : <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/77359>

REFERENCES

1. Kryminalni pravoporushennia u sferi hospodarskoi diialnosti za 2013–2021 rr. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-kryminalni-pravoporushennya-vchineni-na-pidpriemstvah-v-ustanovahorganizacijah-za-vidami-ekonomichnoyi-diyalnosti-2>
2. Verbenskyi M. H., Kulyk O. H., Naumova I. H. Kryminalna sytuatsiia v Ukraini: osnovni tendentsii 2020 rik : monohrafiia / zah. red. M. H. Verbenskyi / DNDI MVS Ukrainy. Vinnytsia : Tvory, 2021. 144 s.
3. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: Kryminolohiia. T. 18. Pravo. Kharkiv, 2019.
4. Popovych V. M. Problemy rozsliduvannia ekonomichnykh zlochyniv : navchalnyi posibnyk. K. : Yurinkom Inter, 2016. 350 s.
5. Za ostannimy obrakhunkamy zahalna suma priamykh zbytkiv infrastruktury stanovyv \$103,9 mlrd / kyivska shkola ekonomiky. URL : <https://cutt.ly/kkxzbje>
6. VVP Ukrainy u I kvartali skorotyvsia na 19 % / UkrInform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy. URL : <https://cutt.ly/pLq8JNt>
7. VVP toho rich mozhe zmenshytys na tretynu – hlava Natsbanku / UkrInform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy. URL : <https://cutt.ly/NLq4pjH>
8. NBU – pro postupovu aktyvizatsiiu ekonomiky v tylovykh ta zvilnennykh rehionakh Ukrainy / FINBALANCE / Finansy ta ekonomika. URL : <https://cutt.ly/ICkguFL>
9. Pонад 600 pidpriemstv, yaki vzialy uchast v prohrami relokatsii, zavershyly pereizd z oblastei, de tryvaiut boiovi dii / Holovne upravlinnia Derzhpratsi u Kyivskii oblasti. URL : <https://cutt.ly/wLiPb6F>
10. Kulakovskiy R. V. Ministerstvo yustytzii. Suchasni problemy borotby z orhanizovanoi zlochynnistiю ta koruptsiieiю. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_5179
11. Fris P. L. Polityka u sferi borotby zi zlochynnistiю ta kryminalnopravova polityka u systemi suspilnykh nauk. *Pytannia borotby zi zlochynnistiю*. 2016. № 31. S. 3–27. URL : <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/77359>

D. O. Druzhinin. CRIME IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITY: TOPICAL ISSUES OF PREVENTION

This publication deals with the effect of war on crime, analyzes the statistics of economic crimes. It is indicated that the statistical tendency to decline began long before the beginning of the war, i.e., even in earlier periods. Not only military, but also political, economic, social, demographic, socio-psychological, criminal-situational factors, factors of the background phenomena of crime and other criminogenic factors that positively or negatively affected the state of crime in the sphere of economic activity, the sphere of economy are indicated and management of economic processes, in general. The article draws attention to the fact that the further formation of an effective system for the prevention of criminal offenses in Ukraine is complicated without obtaining reliable statistical indicators and using the obtained data on the state of crime in order to generalize data and plan prevention measures for the future. Attention is focused on the fact that the importance of such activity is connected, first of all, with interrelated criminogenic factors. This leads to a change in crime rates in the state from the beginning of the full-scale war until now. This is accompanied by both positive and negative changes in the law enforcement system and our society as a whole. Unfortunately, the negative changes are caused by the growth of the level of latent crime, impunity for those guilty of criminal offenses in the economic sphere, and the objective inability of law enforcement agencies to effectively perform their functional duties during the war. What criminals use. The question is also considered that the sharp tendency to decrease the number of detected criminal offenses in the field of economic activity shows that the existing statistical data regarding naturally latent criminal offenses cannot be an objective means of determining the real state of criminality in the field of economic activity. Accordingly, ideas may arise about the need to develop indirect, not direct methods of determining the real state of commission of naturally latent criminal offenses in the field of economic activity. It is considered somewhat superfluous, since it is obvious that the number of such criminal offenses in the investigated area is definitely higher.

Key words: *criminal offenses, crime, prevention, economic activity, law enforcement agencies, causes, conditions of crime, latency, economic security, military aggression.*

Стаття надійшла до редколегії 14 листопада 2023 року